

Grażyna Franek¹, Halina Kulik², Marlena Ferdyn³

¹Wydział Opieki Zdrowotnej, Zakład Promocji Zdrowia i Pielęgniarstwa Środowiskowego, Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach

²Zakład Propedeutyki Pielęgniarstwa Katedry Pielęgniarstwa, Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach

³Wojewódzki Szpital Chirurgii Urazowej w Piekarach Śląskich

Zainteresowanie zawodem pielęgniarki wśród młodzieży szkół licealnych

Interest in nursing profession among high school youth

STRESZCZENIE

Wstęp. Zainteresowania odgrywają ważną rolę w życiu człowieka. Kiedy wybrany zawód uwzględnia zainteresowania, predyspozycje i uzdolnienia, wówczas praca przynosi satysfakcję i radość, co sprzyja samorealizacji i doskonaleniu zawodowemu. Wiele danych ukazuje znaczne niedobory w kadrach pielęgniarskich oraz znaczny wzrost zapotrzebowania na opiekę. Aby zachęcić młodzież do nauki/pracy w zawodzie pielęgniarki/pielęgniarsza, niezbędne są zmiany w promocji zawodu.

Cel pracy. Celem pracy było poznanie zainteresowania, jakim cieszy się zawód pielęgniarki/pielęgniarsza wśród młodzieży szkół licealnych.

Material i metody. W badaniu skorzystano z metody sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety własnego autorstwa. Ankiety przeprowadzono wśród 100 uczniów. Kwestionariusz był skierowany do uczniów liceum, klas II i III o profilach nauczania biologiczno-chemicznym i matematyczno-przyrodniczym. Uczniowie zaliczają się do grupy osób o podwyższonym prawdopodobieństwie podjęcia nauki/pracy w zawodzie pielęgniarki/pielęgniarsza.

Wyniki. Odsetek osób zainteresowanych zawodem pielęgniarki wyniósł 17%, z czego tylko 9% to osoby deklarujące chęć podjęcia nauki/pracy w zawodzie.

Wnioski. Zainteresowanie zawodem pielęgniarki/pielęgniarsza jest niskie. Niezbędna jest zmiana w promocji zawodu i wizerunku pielęgniarstwa wśród młodzieży.

Problemy Pielęgniarstwa 2012; 20 (4): 423–430

Słowa kluczowe: wybór zawodu, młodzież, uczniowie, zawody medyczne średnie i pomocnicze

ABSTRACT

Introduction. Interests play a key role in life of a man. If profession covers interests, predispositions and skills, then the work provides satisfaction and happiness, which encourage self-development and in-service training. Several data point to the low numbers of nursing staff, while in contrast the need for service grows. Changes in promotion of the profession are required in order to encourage the youth to nursing profession.

Aim of the study. The aim of this thesis was to get to know the level of interest in nursing profession among high school students.

Material and methods. The research used the method of diagnostic opinion poll accompanied by a survey. The instrument used in the research was a self-designed poll. The poll was carried out among 100 students. The questionnaire was addressed to students of senior classes (2nd and 3rd) with extended curriculum in biology and chemistry also mathematics and natural science. The selected students were highly likely to take a job as a nurse in the future.

Results. The percentage of the students interested in the profession was estimated at 17%, out of which 9% declared their willingness to work in the job.

Conclusions. Interest in nursing profession is low. Changes in promotion and the nursing image are necessary to attract the future generation.

Nursing Topics 2012; 20 (4): 423–430

Key words: choice of profession, youth, students, medical jobs

Wstęp

Bardzo ważnym momentem w życiu każdego człowieka jest etap wyboru zawodu. Wybierając zawód, należy kierować się własnym potencjałem rozwojowym, czyli: zainteresowaniami, preferencjami i zdolnościami [1–3].

W literaturze poświęconej psychologii mówi się o ważnej roli zainteresowań o ich ogólnej rozwojowej funkcji, znaczeniu w kształtowaniu osobowości, w przysposobieniu do wyboru zawodu oraz decyzji zawodowej [4–6].

Świadomość własnych zainteresowań, ich rozwój i samorealizacja w tym kierunku, przysparzają nie tylko wiele radości, ale jest także siłą napędową do wszelkich działań człowieka [1–3].

Wybierając zawód każdy uczeń powinien być w pełni świadomy swej decyzji [6]. Niewłaściwy wybór zawodu niesie za sobą niespełnione oczekiwania, frustrację i niezadowolenie z życia [7].

Motywy wyboru zawodu pielęgniarskiego można podzielić na dwie grupy. Pierwsza wynika z cech osobowości (uzdolnienia, zainteresowania, twórcza postawa, potrzeba opiekowania się innymi, wrażliwość, potrzeba uznania), druga — z sytuacji społecznej wybierającego (wzory kulturowe środowiska, perspektywy i atrakcyjność zawodu, motywy sytuacyjne, możliwości finansowe rodziny, dostępność szkoły) [6].

Zdarza się także przypadkowy wybór zawodu. W takich sytuacjach kandydat nie zna swoich możliwości oraz wymagań zawodu, co może skutkować tym, że w miarę poznawania ludzkiego cierpienia nastąpi rozwój potrzeby opiekowania się i ofiarności, ale także może w toku poznawania treści pracy zawodowej nastąpić rozczarowanie lub zrozumienie, że stawiane zadania przekraczają możliwości kandydata do zawodu [6].

Aby młodzież mogła dokonać świadomego wyboru, niezbędne jest odpowiednie informowanie kandydatów o zadaniach i funkcjach zawodu pielęgniarskiego. Młodzież powinna posiadać wiedzę na ten temat nie tylko z mediów i własnych obserwacji, ale także z fachowych źródeł. Niezbędna jest budowa prawdziwego obrazu pielęgniarki/pielęgniarskiego, ponieważ wizerunek jaki przedstawiają masowe media nie oddaje w pełni profesjonalizmu tego zawodu i należnego mu szacunku [6, 8–10].

Jest to zawód trudny i specyficzny, w którym bardzo ważne są odpowiednie predyspozycje psychofizyczne. Wymaga on wiele odwagi, wiedzy i cierpliwości [8]. Zawód pielęgniarki ma ogromne znaczenie w zaspokajaniu potrzeb zdrowotnych społeczeństwa. Aktualnie znaczenie pielęgniarstwa wzrasta, dlatego stawiane są przed nim nowe wyzwania [11, 12]. Do zadań pielęgniarki nie należy już tylko praca przy łóżku chorego, ale także edukacja chorych i zdrowych, dydaktyka zawodowa, zarządzanie, praca administracyjna, samorządowa i naukowa [7, 10].

Tak szeroki zakres możliwości daje zatem także szanse samorealizacji osobom o bardzo różnych zainteresowaniach i temperamentach, pamiętając jednak że zawsze „z” i „dla” drugiej osoby [8].

Cel pracy

Celem przeprowadzonych badań było poznanie zainteresowania, jakim cieszy się zawód pielęgniarki/pielęgniarskiego wśród młodzieży szkół licealnych. Do szczegółowych celów pracy należało poznanie:

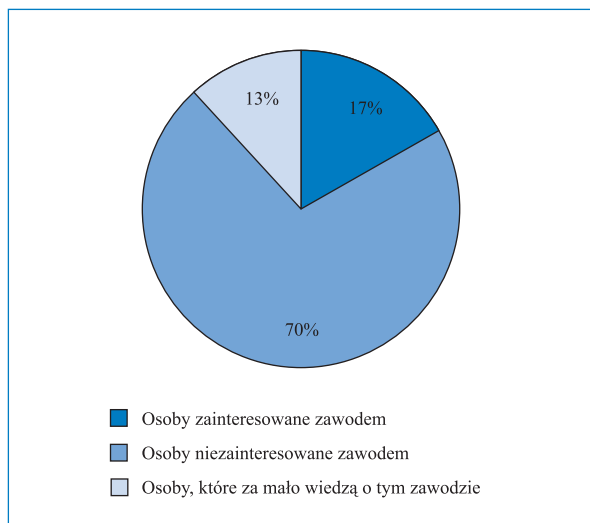
- liczby osób zainteresowanych zawodem pielęgniarki/pielęgniarskiego i liczby osób rozważających możliwość podjęcia nauki/pracy w tym zawodzie;
- czynników zniechęcających i zachęcających do pracy w nim;
- źródeł z jakich młodzież czerpie wiedzę na temat zawodu;
- opinii młodzieży na temat obrazu wyżej wymienionego zawodu w środkach masowego przekazu;
- wiedzy uczniów na temat czynności wykonywanych przez pielęgniarkę/pielęgniarskiego.

Materiał i metody

Ankiety przeprowadzono w styczniu 2011 roku wśród 100 uczniów I Liceum Ogólnokształcącego im. Stefanii Sempołowskiej i III Liceum Ogólnokształcącego w Tarnowskich Górach. Kwestionariusz przeprowadzono po wcześniejszym uzyskaniu zgody dyrekcji obu placówek. Ankietowanych poinformowano o celu ankiety, celu przeprowadzanych badań oraz sposobie ich wypełnienia. Wszystkie badane osoby wyraziły świadomą zgodę na udział w badaniu.

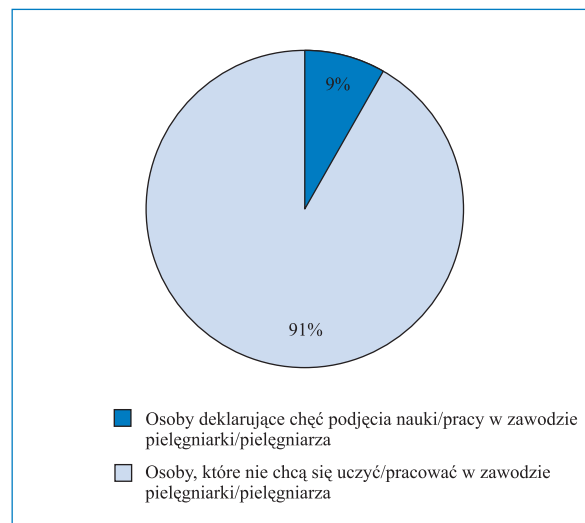
W badaniu skorzystano z metody sondażu diagnostycznego z zastosowaniem kwestionariusza ankiety własnego autorstwa składającego się z dwóch części. Pierwsza część ankiety zawierała 4 pytania zamknięte, 1 pytanie otwarte i 7 pytań półotwartych. Pytania dotyczyły: zainteresowań ankietowanych, zainteresowań pielęgniarstwem wśród rówieśników ankietowanych, zainteresowań pielęgniarstwem samych badanych, źródeł informacji o zawodzie, wizerunku pielęgniarki w mediach. Druga część ankiety zawierała metryczkę, w której zamieszczono pytania ogólne, takie jak: klasa, wiek, płeć, miejsce zamieszkania, średnia ocen w ostatniej klasie i wykształcenie rodziców. W badaniu wzięło udział 22 (22%) uczniów klas II i 78 (78%) uczniów klas III. Wśród ankietowanych 23% (23 uczniów) stanowili uczniowie klas o profilu matematyczno-przyrodniczym, a zdecydowana większość — 77% (77 uczniów) uczniowie o profilu biologiczno-chemicznym. Wiek osób ankietowanych przedstawia się następująco:

- 17 lat — 20 osób (20%),
- 18 lat — 65 osób (65%),
- 19 lat — 15 osób (19%).

Rycina 1. Odsetek zainteresowanych zawodem pielęgniarstwa/pięknarza wśród ankietowanych

Figure 1. Percentage distribution of interest in nursing profession among interviewees

Rycina 2. Chęć podjęcia pracy/nauki w zawodzie pielęgniarstwa/pięknarza wśród ankietowanych

Figure 2. Willingness to work as a nurse among interviewees

Wśród osób ankietowanych zdecydowaną większość stanowiły kobiety 76% (76 osób), mężczyźni stanowili tylko 24% (24 osoby).

Uczniowie biorący udział w ankiecie zamieszkiwali:

- wieś — 33 osoby (33%),
- miasto do 10 000 — 18 osób (18%),
- miasto do 100 000 — 36 osób (36%),
- miasto powyżej 100 000 — 13 osób (13%).

Wykształcenie rodziców osób ankietowanych:

- wyższe — 65 osób,
- średnie — 81 osób,
- zawodowe — 54 osoby.

Średnia ocen dla uczniów wyniosła: 4,1.

Wyniki

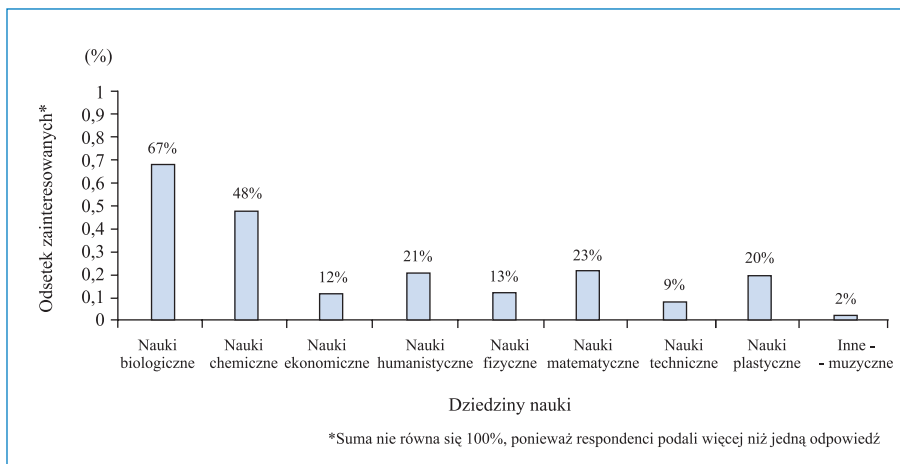
W przeprowadzonych badaniach 17% osób wyraziło zainteresowanie profesją pielęgniarstwa/pięknarza (ryc. 1), jednak chęć podjęcia nauki/pracy w zawodzie pielęgniarstwa/pięknarza zadeklarowało tylko 9% (ryc. 2). Zdawać by się mogło, że takie wyniki zaspokajają zapotrzebowanie na kształcenie zawodowe, ale zwrócić trzeba uwagę na profile nauczania ankietowanych: biologiczno-chemiczny, matematyczno-przyrodniczy oraz główne dziedziny nauk zainteresowania respondentów: nauki biologiczne i nauki chemiczne (ryc. 3). Są to przedmioty spokrewnione z medycyną i ochroną zdrowia, w wyniku czego badani uczniowie zaliczają się już do grupy osób o podwyższonym prawdopodobieństwie podjęcia nauki/pracy w omawianym zawodzie.

Kolejną informacją poddaną analizie jest sytuacja demograficzna grupy zawodowej pielęgniarstwa i liczba abiturientów z województwa śląskiego. Na podstawie

danych z Okręgowej Rady Pielęgniarek i Położnych w Katowicach liczba pielęgniarek aktywnych zawodowo wynosi 25 336 osób, a podawana prognozowana liczba pielęgniarek wybierających się na emeryturę wynosi 4636 osób, co stanowi w przybliżeniu 18% ogólnej liczby czynnych zawodowo pielęgniarek. Natomiast liczba maturzystów w województwie śląskim na podstawie źródeł Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Jaworznie wynosi 43 929 uczniów. Biorąc pod uwagę wynik z badań własnych do liczby abiturientów, prognozowana liczba osób skłonnych podjąć naukę/pracę w zawodzie, wyniesie 3953 maturzystów, co stanowi tylko 15% ogólnej liczby czynnych zawodowo pielęgniarek. Niedobór kadrowy na podstawie własnych obliczeń w stosunku do przeprowadzonych badań własnych wyniesie około 3% aktywnych zawodowo pielęgniarek [14].

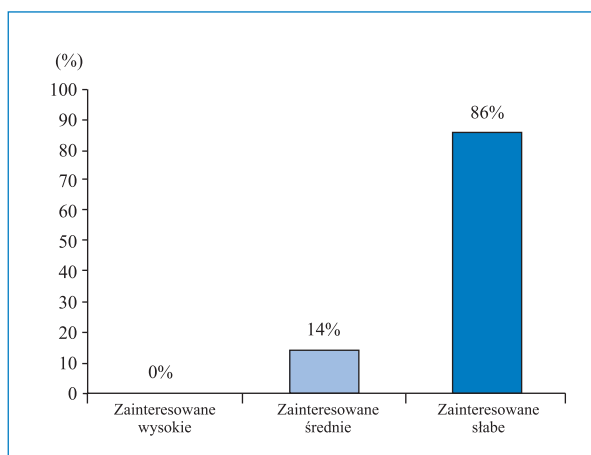
Biorąc pod uwagę zainteresowanie zawodem wśród rówieśników osób ankietowanych 86% osób odpowiedziało, że jest słabe tylko 14%, że średnie, nikt nie udzielił odpowiedzi, że jest wysokie (ryc. 4). Zawód pielęgniarstwa/pięknarza nie cieszył się dużym zainteresowaniem wśród rówieśników osób badanych. W opinii młodzieży czynniki zachęcające do nauki/pracy w zawodzie pielęgniarstwa/pięknarza to motywy głównie wewnętrzne: chęć niesienia pomocy, chęć kontaktu z ludźmi, chęć bycia potrzebnym (ryc. 5).

Zdaniem ankietowanych czynniki zniechęcające do pracy w zawodzie pielęgniarstwa/pięknarza to: wynagrodzenie, opinia rówieśników czy opinia społeczeństwa o zawodzie (ryc. 6). Wymienione czynniki zewnętrzne, mogą zostać zmienione poprzez wprowadzenie odpowiednich innowacji w sektorze ochrony zdro-

Rycina 3. Dziedziny nauk, które cieszą się zainteresowaniem ankietowanych

Figure 3. Areas of study popular among interviewees

Rycina 4. Zainteresowanie zawodem pielęgniarki/pielęgniarsza wśród rówieśników osób ankietowanych

Figure 4. Interest in nursing profession among interviewees' peers

wia i polityki płac. Jak pokazały badania, główne źródła informacji o zawodzie dla młodzieży to obserwacja i media (ryc. 7).

Według ankietowanych obraz pielęgniarki/pielęgniarsza przedstawiany w mediach zniechęca młodzież do podjęcia pracy w tym zawodzie. Uczniowie posiadają także własne spostrzeżenia w związku z czym w większości nie zgadzają się z negatywną opinią przedstawianą w mediach (ryc. 8).

Oto niektóre z wypowiedzi ankietowanych dotyczące wizerunku pielęgniarki/pielęgniarsza przedstawianego w mediach:

- „Media ukazują pielęgniarki tylko wtedy, gdy organizują strajki lub protesty”;
- „Media przedstawiają obraz pielęgniarki/pielęgniarsza jako gorszy od reszty. Mówią, że jest to kiepski zawód i gorszy od lekarza”;

- „Ładna, zgrabna pielęgniarka w białym fartuchu”;
- „Osoby wiecznie niezadowolone”;
- „Myślę, że media nie doceniają tego zawodu. Rzadko mówi się o pracy, częściej o strajkach”.

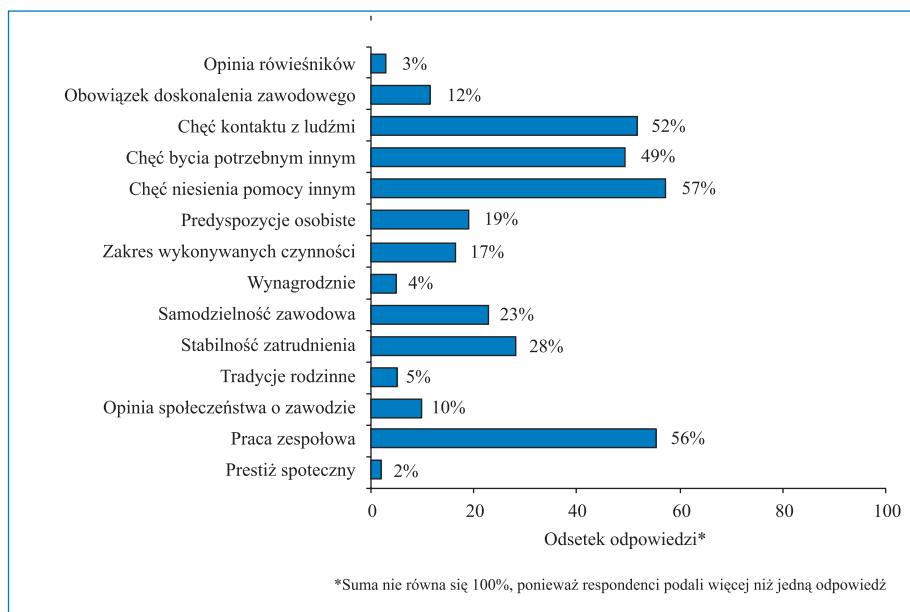
Ponadto ankietowani nie są dostatecznie poinformowani o zadaniach i funkcjach pielęgniarki, co ukazało pytanie otwarte, gdzie w opinii badanych czynności wykonywane przez pielęgniarkę/pielęgniarsza to głównie zadania typowo instrumentalne: iniekcje, opieka nad chorym, rozumiana jako wykonywanie czynności higienicznych, pobieranie krwi, podawanie leków. Tylko 2% ankietowanych wymieniło wsparcie psychiczne chorego. Nikt nie udzielił takich odpowiedzi, jak: edukacja pacjentów, promowanie zdrowia, profilaktyka chorób czy zarządzanie (ryc. 9). Funkcjonujący obraz pielęgniarki/pielęgniarsza w środowisku młodzieżowym jest archaiczny, nie uwzględnia samodzielnej funkcji pielęgniarki/pielęgniarsza.

Czas od jakiego badani interesują się zawodem pielęgniarki/pielęgniarsza: 4% ankietowanych interesuje się od dzieciństwa, 2% — powyżej 3 lat, 2% — 2–3 lat, 3% — 1–2 lat, 3% — od kilku miesięcy do roku, 3% — nie udzieliło informacji, a 83% stanowiły osoby niezainteresowane zawodem (ryc. 10). Młodzież zainteresowaną pielęgniarstwem charakteryzują przemyślane i ustabilizowane zainteresowania.

Niektórym towarzyszyło wydarzenie, które skłoniło zainteresowanych do tej profesji. Wśród wydarzeń jakie opisali ankietowani można wyróżnić takie odpowiedzi jak: „choroba mojego młodszego brata, jego długi pobyt w szpitalu”, „jechałam w karetce pogotowia — zaimponowała mi pielęgniarka, która z zapalem troszczyła się o życie mojej koleżanki”.

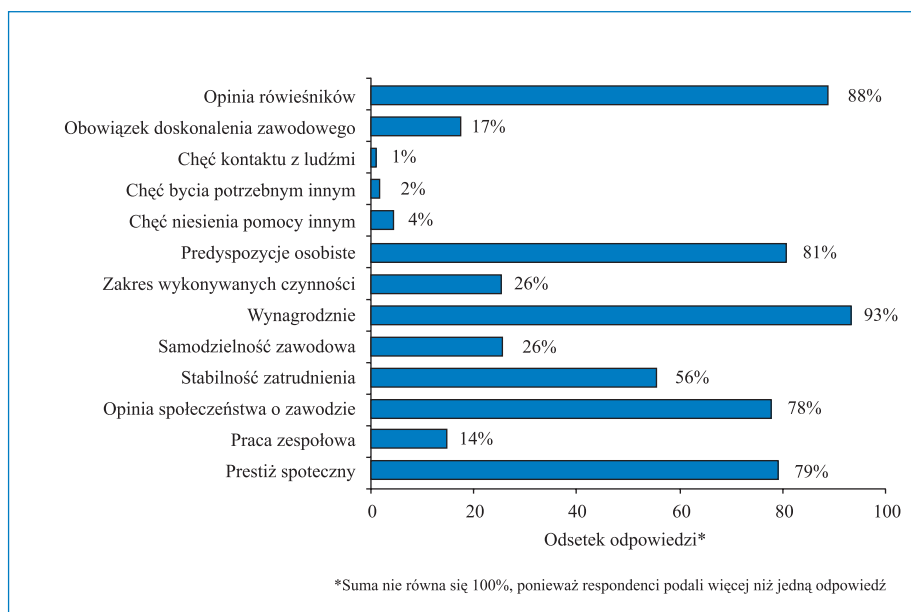
Dyskusja

Wyniki badań własnych potwierdzają prognozy Narodowej Rady Pielęgniarek i Położnych odnośnie zmniejszenia

Rycina 5. Czynniki, które zachęcają ankietowanych do podjęcia pracy/nauki w zawodzie pielęgniarstwa/pielęgniarki

Figure 5. Factors that encourage interviewees to take a job as a nurse

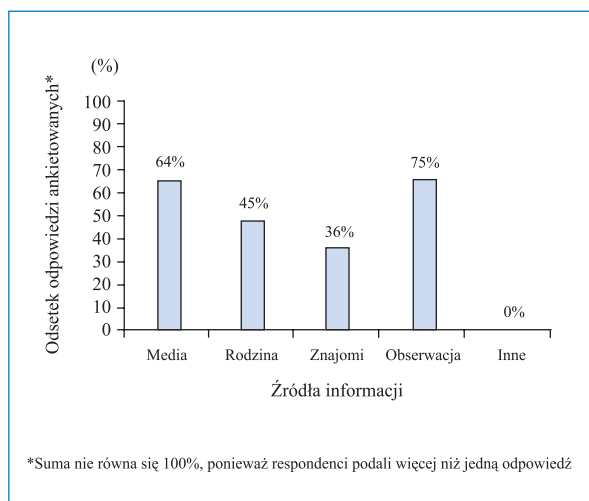
Rycina 6. Czynniki, które nie zachęcają ankietowanych do podjęcia pracy/nauki w zawodzie pielęgniarstwa/pielęgniarki

Figure 6. Factors that not encourage interviewees to take a job as a nurse

szającej się liczby pielęgniarzek/pielęgniarzy, co przedstawiono w raporcie „Wstępna ocena zasobów kadrowych pielęgniarzek i położnych w Polsce, do roku 2020” [15].

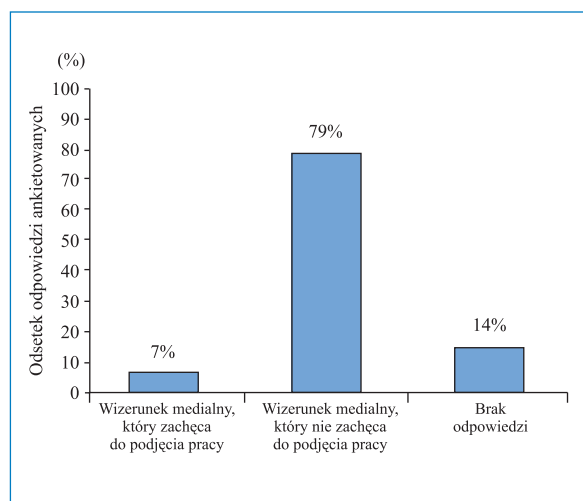
Ponadto z danych przedstawianych przez Główny Urząd Statystyczny wynika, że liczba i wskaźnik pielęgniarzek przypadających na 10 tys. ludności systematycz-

nie maleje [16]. W ciągu 20 lat odejdzie na emeryturę 80 520 pielęgniarzek czynnych zawodowo urodzonych w latach 1950–1960, w porównaniu z prognozowaną liczbą pielęgniarzek wchodzących do systemu w tych latach (19 954) stanowić to będzie tylko 24,69% odchodzących z sektora [17].

Rycina 7. Źródła, z których ankietowani posiadają informacje o zawodzie pielęgniarki/pielęgniarsza

Figure 7. Interviewees' information sources about the nursing profession

Rycina 8. Wpływ wizerunku medialnego na chęć podjęcia pracy w zawodzie pielęgniarki/pielęgniarsza

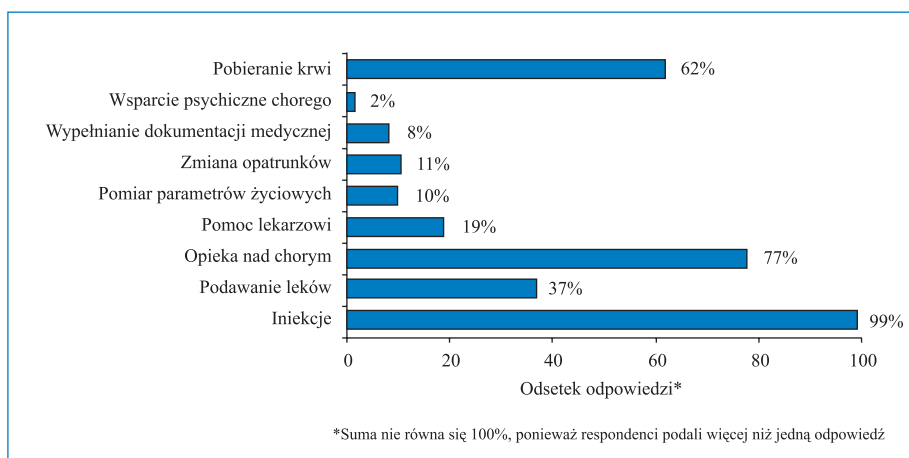
Figure 8. Influence of public image at willingness to work in nursing profession

Przeprowadzone przez Światową Organizację Zdrowia badania mówią o „światowym kryzysie zasobów kadr medycznych”. Ponadto Ministerstwo Zdrowia w raporcie z realizacji programu „Monitorowanie migracji polskich lekarzy, pielęgniarek i położnych po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej” informuje o licznych odejściach od zawodu oraz o migracji, która dotyczy głównie wykwalifikowane najmłodsze kadry pielęgniarskie [18]. Ten ważny problem porusza także Naczelna Izba Pielęgniarek i Położnych.

W przygotowanym raporcie „Analiza struktury wieku zarejestrowanych pielęgniarek i położnych nabywających prawo do emerytury” jest ukazana niekorzystna struktura wiekowa grupy zawodowej pielęgniarek [19].

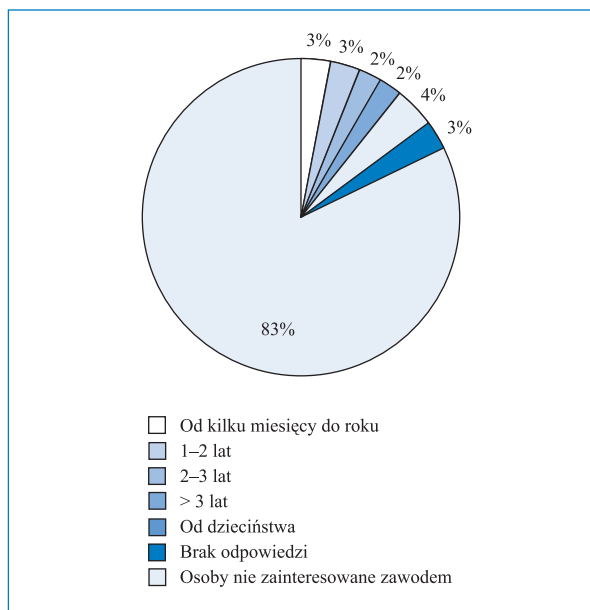
Dane dotyczące liczby osób studiujących, pracujących i prognozowane zapotrzebowanie wskazują na istotny deficyt kadry pielęgniarskiej [20–22]. Zawód pielęgniarski z powodu warunków pracy i płacy może nie sprostać konkurencji na rynku edukacyjnym.

Obniżone zainteresowanie jest wynikiem: niedostatecznej promocji zawodu, potrzebą opanowania szerszej wiedzy i umiejętności w porównaniu z innymi zawodami, konieczności posiadania odpowiednich predyspozycji psychicznych, niskiego wynagrodzenia, ograniczonych możliwości awansu zawodowego, niekorzystnego wizerunku medialnego [21–23]. Jak ogłasza Polskie Towarzystwo Pielęgniarskie limit miejsc na kierunkach pielęgniarskich jest wy-

Rycina 9. Czynności zawodowe wykonywane przez pielęgniarkę/pielęgniarsza w opinii ankietowanych

Figure 9. Nurse's duties in interviewees' opinion

Rycina 10. Czas od jakiego ankietowani interesują się zawodem pielęgniarstwa

Figure 10. Duration of interest in nursing among interviewees

korzystywany zaledwie w 51%, a zapotrzebowanie na kadrę pielęgniarską wzrasta z powodu zjawiska demograficznego, jakim jest „starzenie się społeczeństwa” i niezdrowego stylu życia [17].

Niedobór pielęgniarek/pielęgniarzy może doprowadzić do niezapewnienia wymiany pokoleniowej i innych daleko idących konsekwencji, takich jak zamykanie szpitali i placówek podstawowej opieki zdrowotnej. Aby zapobiec takiej sytuacji, niezbędne są zmiany w promowaniu zawodu oraz zmiana tych czynników, które młodzież uważa za mało atrakcyjne.

Biorąc po uwagę wyniki badań, przyczyn tak małej wiedzy uczniów na temat zawodu pielęgniarstwa można upatrywać w nieprofesjonalnym przekazie obrazu w mediach, w niedostatecznej promocji zawodu przez same pielęgniarki, które z powodu braków kadrowych ograniczają zakres udzielanych świadczeń do działań leczniczych i diagnostycznych z pominięciem innych świadczeń z zakresu opieki pielęgniarskiej. Ponadto brak wiedzy uczniów można tłumaczyć złą promocją zawodu przez samorządy pielęgniarskie [15].

Należy zaznaczyć, że są podejmowane pewne kroki, aby zmienić ten wizerunek, a tym samym zwiększyć liczbę chętnych. Polskie Towarzystwo Pielęgniarskie opublikowało „Stanowisko w sprawie wykorzystywania wizerunku oraz symboli zawodów pielęgniarstwa i położnej w mediach”, w którym wyraziło swoje oburzenie wobec nadużywania wizerunku, dalekiego od szacunku dla zawodów pielęgniarstwa i położnej. Takie stanowisko może budować właściwy wizerunek. [17].

Funkcjonujący obraz pielęgniarki/pielęgniacza w środowisku młodzieżowym jest archaiczny. Zawód ten młodzież postrzega jako pomocniczy, zależny od lekarza. Czynności pielęgniarskie nadal kojarzone są z wykonywaniem rutynowych, nieskomplikowanych praktyk, co prowadzi do tego że młodzież uważa tę profesję za mało interesującą. Taki zafałszowany obraz pielęgniarki/pielęgniacza przekłada się na postrzeganie zawodu jako mało ciekawy, co w konsekwencji prowadzi do obniżonego nim zainteresowania. Ponadto zbyt małe zarobki, nieadekwatne do świadczonych usług i ponoszonej odpowiedzialności, brak przywilejów rekompensujących trud pracy, zniechęcają potencjalnych zainteresowanych. Brak rzetelnej wiedzy uczniów na temat zawodu pielęgniarstwa i czynności jakie może wykonywać wykwalifikowana pielęgniarka profesjonalistka, obniża prestiż tego zawodu w oczach młodzieży.

Uczniowie nie zdają sobie sprawy, że zawód pielęgniarstwa jest samodzielny i odpowiedzialny. Wiąże się bezpośrednio ze zdrowiem i życiem człowieka. Jest to zawód dla osób, które nie boją się wyzwań i porażek, jest to zawód, w którym nie można liczyć na poklask czy sławę — jest to zawód dla cichych bohaterów.

Wnioski

1. W grupie badanych uczniów występuje małe zainteresowanie zawodem, tylko co 5. ankietowany wyraził zainteresowanie kierunkiem, a co 10. chęć podjęcia nauki w tym zawodzie.
2. Czynniki, które zachęcają badanych do podjęcia nauki/pracy w zawodzie pielęgniarstwa, to chęć niesienia pomocy, chęć kontaktu z innymi. Natomiast czynniki zniechęcające to głównie motywy zewnętrzne, takie jak: wynagrodzenie, opinia społeczeństwa i rówieśników.
3. Głównymi źródłami informacji o zawodzie były dla badanych obserwacja wynikająca z własnych doświadczeń i media.
4. W opinii ankietowanych przedstawiany obraz w mediach jest negatywny, co zniechęca do podjęcia nauki/pracy w tym zawodzie.
5. Wiedza uczniów na temat czynności zawodowych, wykonywanych przez pielęgniarkę/pielęgniacza jest niska, uczniowie znają tylko czynności instrumentalne, ich wiedza na temat zakresu obowiązków przedstawia stary, archaiczny obraz pielęgniarki, który nie zachęca młodzieży do jego wykonywania.

Piśmiennictwo

1. Paszkowska-Rogacz A. Warsztat pracy europejskiego doradcy kariery zawodowej. Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej, Warszawa 2002.
2. Bajcar B., Borkowska A., Czerw A., Gąsiorowska A., Nosal C. Psychologia preferencji i zainteresowań zawodowych. Przegląd teorii i metod. Ministerstwo Pracy i Polityki, Warszawa 2006.

3. Paszkowska-Rogacz A. Psychologiczne podstawy wyboru zawodu. Przegląd koncepcji teoretycznych. Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, Warszawa 2003.
4. Gurycka A. Rozwój i kształtowanie zainteresowań. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1978.
5. Super D.E. Psychologia zainteresowań. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1972.
6. Rżewska I. Społeczne problemy zawodu pielęgniarki. Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa 1973.
7. Rżewska I. Współczesna pielęgniarka — modele opinii. Instytut wydawniczy CRZZ, Warszawa 1977.
8. Żychowska R. Wizerunek polskiej pielęgniarki i położnej w mediach publicznych i prywatnych oraz w prasie zawodowej. W: Wizerunek pielęgniarki i położnej na tle nowych wyzwań w pielęgniarstwie polskim i europejskim — konferencja międzynarodowa. Naczelna Rada Pielęgniarek i Położnych, Warszawa 2009: 37–47.
9. Krzyżanowska-Łagowska U. Pielęgniarstwo jako podsystem w systemie służby zdrowia. W: Organizacja opieki pielęgniarskiej w Polsce na tle porównawczym. Centrum Metodyczne Doskonalenia Nauczycieli Średniego Szkolnictwa Medycznego, Warszawa 1991.
10. Koper D. Wybór zawodu pielęgniarki. *Pielęg. Położ.* 2008; 1: 15–21.
11. Olejniczak M. Kobza J. Woźniak J. Wybrane aspekty organizacyjno-prawne pielęgniarki i położnej w Polsce oraz bieżąca sytuacja kadrowa na tle krajów Unii Europejskiej. *Zdr. Publ.* 2009; 116: 307–311.
12. Gozdek N. Współczesne pielęgniarstwo — uogólnienie redakcyjne. W: *Rozmowy o profesjonalizacji w pielęgniarstwie. W 40. rocznicę akademickiego kształcenia pielęgniarek w Polsce.* Lublin 1969–2009. Wydawnictwo Werset, Lublin 2009.
13. Wrońska I. Rola zawodowa pielęgniarki w świetle socjologicznej teorii roli. W: Wrońska I. (red.). *Rola społeczno-zawodowa pielęgniarki.* Centrum Edukacji Medycznej, Warszawa 1997: 82–108.
14. Bartusek M. Dane statystyczne. *Nasze Sprawy* 2010; 1: 13–14.
15. www.izbapiel.org.pl/upload/Wstepna.ocena.zasobow.kadrowych.pdf; data pobrania 01.02.2011.
16. Mały rocznik statystyczny GUS, 2000: 243–244, 2001: 250, 2002: 246; 2003: 253; 2004: 239–240; 2005: 243–245; 2006: 370–371; 2007: 253–255; 2008: 251–253; 2009: 250–252; 2010: 256–258; 2011: 257.
17. [www.ptp.na1.pl/pliki/PTP Stanowiska/22_Odp_MZ_kier_zamawiany.pdf](http://www.ptp.na1.pl/pliki/PTP%20Stanowiska/22_Odp_MZ_kier_zamawiany.pdf); 01.03.2011.
18. www.mz.gov.pl; data pobrania 10.08.2012.
19. www.izbapiel.org.pl; data pobrania 05.08.2012.
20. Krupińska E. Dlaczego wzrasta? *Mag. Pielęg. Położ.* 2009; 7–8: 4–7.
21. Czerniak J., Cieśla D. Ścieżki rozwoju zawodowego. *Mag. Pielęg. Położ.* 2009; 3: 10–11.
22. Cipora E. Polskie pielęgniarstwo zawodowe — przeszłość i teraźniejszość. W: *Rozmowy o profesjonalizacji w pielęgniarstwie. W 40. rocznicę akademickiego kształcenia pielęgniarek w Polsce.* Lublin 1969–2009. Wydawnictwo Werset, Lublin 2009.